

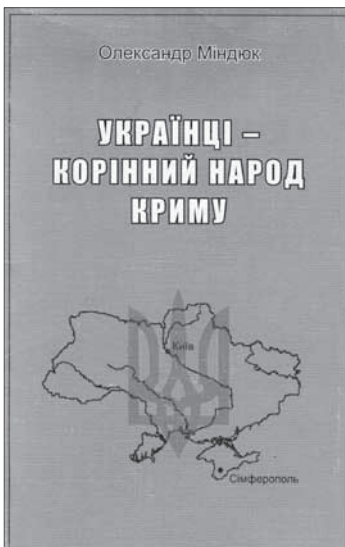
УКРАЇНЦІ – КОРИННИЙ НАРОД КРИМУ

(Рецензія на книжку Олександра Міндюка

«Українці – корінний народ Криму». – К.: Велес, 2009. – 32 с.)

Неоголошена російська окупація Кримського півострова та відрив його від України актуалізували в українському суспільстві кримську проблематику, зокрема історично-етнологічні та етнополітичні питання. Щоб визначити місце праці О. Міндюка «Українці – корінний народ Криму» серед інших праць кримської тематики, виявити її суспільну цінність та відношення до науки й українознавства, треба пригадати головні тенденції етнокультурного та етнополітичного розвитку людності Криму в останнє десятиліття СРСР.

У першій половині 1980-х років понад 600 тис. етнічних українців Севастополя та Кримської області Української РСР, незважаючи на постійне міграційне поповнення з інших областей, втрачали українські етнічні риси і перетворювалися на росіян швидше, ніж трансформувалися зарубіжні етнічні групи українців у далеких країнах, де вони становили невелику частку громадян: Канаді, США, Бразилії. У той же час навіть невеличкі територіальні групи розпорошено розселених мігрантів-росіян, наприклад на сусідній із Кримом Херсонщині, мали незрівнянно кращі умови (забезпечені етнічною політикою компартії та державою) для розширеного відтворення своєї мови, культури, етнічної самосвідомості. В СРСР етнічні українці Криму не

мали умов для публічного функціонування української мови, безперешкодного розвитку української культури, відтворення територіальної групи без асиміляційних втрат (переважно дітей) на користь росіян.

Але і за часів незалежності українська влада не надто переймалася тим, щоб ці умови створити, аби забезпечити збереження етнічної ідентичності українців на терито-

рії Кримського півострова. Становище кримської територіальної групи українського етносу залишалось незавидним. За таких обставин патріотично налаштовані громадяни самотужки шукали в історичних та інших працях відповіді на актуальні питання, пов'язані з Кримом, вибудовували власні системи аргументів за збереження територіальної цілісності України та на підтримку етнічних українців у Кримі. Іноді результати таких пошуків переростали у публіцистичні чи наукові праці. Результати осмислення історично-етнологічних та політико-правових складників кримської проблеми О. Міндюка повідомлені у численних дискусіях, оприлюднені у періодичних виданнях. Його книжка «Українці – корінний народ Криму» є науково-популярним проблемним нарисом з виразними ознаками полемічної публіцистики. У ній представлено громадянську і наукову позицію нашого сучасника щодо

важливих дискусійних (сьогодні навіть конфліктних) для українського суспільства питань:

1) сучасних інтерпретацій появи та історії українців, кримських татар та росіян у Криму;

2) регіональної політики незалежної України щодо Криму (зокрема, етнічного, культурного й інформаційного її складників). У книзі порушено цілу низку гострих проблем у сфері адміністративно-територіального устрою країни, практики державного управління, роботи засобів масової інформації, історичної науки й освіти, культури, мови тощо. Головну увагу приділено проблемі статусу етнічних українців Криму у сучасній Українській державі, який автор бачить як статус «державної і корінної нації». Лейтмотивом праці є твердження: **«українці – єдиний корінний народ Криму»**. У своїх аргументах автор спирається на історичні та інші наукові праці, інформацію з ЗМІ, зазначив у тексті чимало посилань на конкретні джерела інформації.

Книга має невеликий брошурний обсяг – 32 сторінки. Структура третього доповненого видання праці складається із «Вступу», «Передмови», основної частини «Українці – корінний народ Криму» та «Змісту».

Автором вступу є Г.В. Махно, який стисло виклав власне бачення кримської регіональної історії, переважно упродовж ХХ ст. На жаль, ніякої інформації про нього у книзі немає. Головна думка вступної частини полягає у тому, що інтереси України та етнічних українців партійним і державним керівництвом СРСР та УРСР ігнорувалися.

У передмові О. Міндюк окреслює історичну й етнічну наступність на

території Кримського півострова такою схемою: «Тут, як і по всій Україні, корінний народ пройшов свій шлях історичного формування і становлення від жителів палеоліту, а згодом вже історично з часів Гомера відомих лестригонів і пізніших таврів до антив, русичів та українців»¹ (с. 5). Слід зазначити, що суспільно-історичною спадкоємністю, етнокультурною чи генетичною спорідненістю перелічених спільнот автор не переймається ні у вступній, ні далі в основній частині праці. Те, що автор не звертає на це уваги, свідчить про недостатньо глибоке осмислення проблеми, недостатньо надійну і переконливу аргументацію його позиції.

Місце та значення Криму для всієї України автор визначає таким чином: «Крим, він же Перекоп, для України – віковична складова і невід’ємна частина її землі, території, народу і віками єдиної долі та історії всього народу, його менталітету, вірувань, релігії, християнства, тризуба як релігійного, національного і державного символу, алфавіту, мореплавства, патріотично-самовідданої і неухильної боротьби народу впродовж тисячоліть за свою рідну землю, Батьківщину, Свободу і Незалежність» (с. 6).

Щодо перетворення Кримської області на автономну республіку автор безкомпромісно заявляє: «І корінна українська земля Криму, як і її український народ, повинні бути позбавлені тут кричущої ганьби так званої експансійної автономізації, що не має жодних обґрунтувань і є порушенням суверенітету України» (с. 6).

В основній частині праці автор зосередився насамперед на історичних аргументах на користь того, що саме етнічні

¹ Цитується тут і далі в редакції оригіналу.

українці є корінним народом у Криму. Політику незалежної України щодо Кримського регіону оцінено негативно. Зроблено також екскурс в історію природи Криму. Версія автора про етнологічний складник історичного процесу на території півострова є однією з багатьох. Вона не відзначається детальною розробкою та залученням етнологічних знань.

Кримським татарам О. Міндюк відмовляє вважатися корінним народом, оскільки їхні предки потрапили у Крим «агресивною вже сформованою на своїх предковічних просторах Азії татаро-монголо-половецькою ордою» у XIII ст. (с. 7). Така, характерна для частини українського суспільства, позиція ґрунтується, на нашу думку, на незнанні етнічної генези кримськотатарського народу та на страху за можливі спроби кримських татар у статусі корінного народу відокремити Крим.

Пропозиції автора українській владі та громадським організаціям полягають у наступному: «І Україна мусить прикладати максимальних зусиль, аби забезпечити турботливу опіку і контроль над цим своїм споконвічним осередком. Держава і громадські організації повинні взяти під свою строгу опіку і контроль вивчення минулого українського народу (таври, анти, русичі, українці) у Криму, пошук і збереження археологічних знахідок-пам'яток минулого і старовини, повинні покласти край нігілістичному ставленню до українства у Криму. [...] Цій землі вже пора бути повернутою у статус української [...]» (с. 27).

Завершується праця закликом до влади невідкладно діяти в інтересах українців Криму: «І статус українців у Криму потребує свого вже невідкладного

державного наголосу як державної і корінної нації: їй будувати Українську Соборну Державу! Вона відповідальна за це перед усім народом в Україні! Про це треба знати і – діяти. І в першу чергу Президентіві, Урядові, Верховній Раді і народним обранцям» (с. 30).

Серед поглядів автора на проблему та наведених ним аргументів є такі, що заслуговують підтримки, є сумнівні, та є абсолютно неприйнятні. Не вдаючись до полеміки щодо всіх сумнівних та неприйнятних, на нашу думку, аргументів, вважаємо за необхідне зупинитися на бодай стислому роз'ясненні значення терміна «корінні народи». Цьому О. Міндюк не приділив належної уваги. І даремно, оскільки існують складнощі у коректному його застосуванні щодо представлених в Україні етнічних спільнот, що яскраво проявилось і в рецензованій праці.

З наукового погляду в історичному й етнологічному розумінні **корінними народами** певної території вважають ті етнічні спільноти, що на ній сформувалися, утворилися або принаймні зазнали етновизначальних змін на головному етапі етнічної генези. Буває, що корінними народами певної території вважають такі етнічні спільноти, що хоч і не сформувалися на ній, але внаслідок тривалого перебування «пустили глибокі корені» на місцевому фізичному й духовному ґрунті².

У такому історично-етнологічному розумінні корінними народами на території України сьогодні, безумовно, є український та кримськотатарський

² Докладніше див.: Чирков О. Корінні народи (корінні етноси) // Україна – Етнос. Науковий понятійно-термінологічний словник-довідник з етнологічних та дотичних до них проблем українознавства. – К., 2006. – С. 105.

етноси. З певними застереженнями корінними в Україні вважають також караїмів і кримчаків. Решта народів, що представлені тепер в Україні, є прийшлими і мають свої історичні чи етнічні батьківщини за межами України. Представники чи цілі групи вже сформованих етнічних спільнот мігрували в різний час в Україну (в її сучасних державних межах)³, на етнічні території корінних народів України (досить часто в рідкозаселені райони чи очищені від корінної людності).

Коли йдеться про **статус корінних народів**, тоді мають на увазі насамперед офіційно визнаний (чи наданий) у міжнародному праві та національному законодавстві політико-правовий статус певних етнічних спільнот, які потребують особливих чи додаткових прав. Ця потреба зумовлена тим, що такі народи перебувають у невідгідному економічному й соціальному становищі порівняно з етнічною більшістю чи з іншими сегментами суспільства і мають чимало перешкод на шляху збереження етнічної самобутності, соціального руху, економічного зростання та реалізації своїх прав.

Статус корінних надають народам, що ведуть племінний спосіб життя, соціальні, культурні й економічні умови яких відрізняються від інших груп і становище яких регулюється повністю або частково їхніми власними звичаями, традиціями або спеціальним законодавством; народам, що є нащадками тих, хто населяв країну або географічну область, частиною якої є дана країна, в період її завоювання, колонізації або у період

³ Докладніше див.: Чирков О. Зовнішня міграція – головна причина наявності етнічно неукраїнської людності в сучасній Україні // Дзеркало тижня. Україна. – 2002. – №3. – 25 січня. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua>

встановлення існуючих державних кордонів і які, незалежно від їхнього правового стану, зберігають деякі або всі свої соціальні, економічні, культурні та політичні інститути.

Економічні, соціальні та культурні права корінних народів гарантуються у різних міжнародних та національних документах, серед яких засадничим є Декларація ООН про права корінних народів (прийнята резолюцією 61/295 Генеральної Асамблеї від 13 вересня 2007 року)⁴. Культурні права містять захист традиційних і релігійних практик, мов, святих місць, культурної спадщини, інтелектуальної власності, усної і традиційної історії тощо. Вельми важливою є стаття 3, де гарантується право на самовизначення корінних народів. Актуальними для України (з огляду на окупацію Криму) є низка інших прав корінних народів, зокрема: колективне право на життя в умовах свободи, миру та безпеки як самобутніх народів; дозволяти чи забороняти воєнну діяльність на своїх теренах; визначати пріоритети та розробляти стратегії освоєння чи використання своїх земель та інших ресурсів; право на швидке врегулювання конфліктів та спорів з державами чи іншими сторонами, а також на ефективні засоби правового захисту у випадку будь-якого порушення індивідуальних та колективних прав.

Вже у Конституції України 1996 р. йшлося про права корінних народів⁵. Однак нормативно-правове забезпечення

⁴ Переклад О. Чиркова з джерела: Декларация Организации Объединенных Наций о правах коренных народов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>

⁵ Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – №30. – С. 141. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

статусу та прав корінних народів України відбувалося мляво. Окупація Кримського півострова Російською Федерацією прискорила цю роботу. Через місяць від початку окупації (20.03.2014) Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави»⁶, яку підтримали 283 депутати. Кримськотатарський народ визнано корінним народом України, йому гарантовано захист та реалізацію невід'ємного права на самовизначення у складі суверенної і незалежної Української держави. Повноважним органом кримськотатарського народу визнано Меджліс як виконавчий орган Курултаю (що визнаний вищим представницьким органом кримськотатарського народу).

Усі сучасні народи планети з історично-етнологічного погляду є корінними на певних територіях. Проте у політико-правовому сенсі до корінних народів нині належить лише кілька відсотків населення Землі. Українцям, французам, німцям, китайцям, японцям та багатьом іншим етносам немає потреби надавати самим собі статусу корінних у своїх власних країнах, де вони історично є корінними, політично самовизначилися, розбудовуючи суверенні незалежні держави, формують політичний провід, становлять більшість громадян; мають назви, що є однокореневими з назвами їхніх країн. Від часу появи суверенної Української унітарної держави на всій її території, включно з Кримським півостровом, український етнос вже

має найвищий політико-правовий статус, який сьогодні можуть мати етнічні спільноти на Землі.

За сформованими на сьогодні критеріями міжнародного права та за історично-етнологічними ознаками статус корінних народів України маємо надати не лише кримським татарам, але й караїмам та кримчакам. Усі вони закорінені у кримській частині України і потребують цього статусу для підвищення гарантій на існування у майбутньому. Українська держава відповідальна за долю кримських татар, українських караїмів та кримчаків не меншою мірою, ніж за долю етнічних українців.

Книжка «Українці – корінний народ Криму» з історично-етнологічного, етногеографічного та етнополітологічного поглядів має чимало слабких місць та залишає «білі плями». Проте, на нашу думку, вона є вдалою спробою автора привернути увагу до проблем етнічних українців у Криму, стимулювати громадсько-політичне та наукове зацікавлення корінними народами України. Незважаючи на те, що історичні події 2013–2015 рр. докорінно змінили внутрішньоукраїнську та міжнародну ситуацію навколо проблеми надання статусу корінного народу етнічним спільнотам у Криму, праця О. Міндюка корисна усім, хто цікавиться різними версіями етнологічного складника історичного процесу на території Кримського регіону України, а також тим, хто вивчає сучасну історію регіональної та етнічної політики України.

Олег ЧИРКОВ

науковий співробітник відділу української етнології НДІУ

⁶ Відомості Верховної Ради. – 2014. – №15. – С. 581. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>